

Eusebio Maria Azcueren bizitzari buruzko zertzelada berriak¹

Nuevos apuntes sobre la vida de Eusebio Maria Azkue

Nouvelles notes sur le vie d'Eusebio Maria Azkue

New details of Eusebio Maria Azkue's life

KORTAZAR, Jon
Euskal Herriko Unibertsitatea (EHU/UPV)

Noiz jaso: 2014-02-08

Noiz onartua: 2014-04-28

1 Lan hau Eusko Jaurlaritzak sustatzen duen IT 851/13 Ikerketa proiektuan kokatzen da.

Artikulu honetan Eusebio Maria Azcue (Lekeitio, 1813-1873) idazlearen bizitzari buruzko berriak aurkezten dira. Artxibategietan lana egin ondoren dokumentu ezezagunak aurkezten zaizkio irakurleari eta ikerlariari. Batez ere, Bizkaiko Foru Artxibategia eta Bermeo, Mundaka eta Lekeitioko Udal Artxibategiak arakatu dira. Alaba ezezagun baten berri emateaz gain, artikuluan bere bizitza pribatuari eta profesionalari buruzko notizia berriak ematen dira ezagutzera. Haren poesiak utzitako ekarpena aztertuz bukatzen da lana.

Hitz-gakoak: Eusebio Maria Azcue, Biografia, Nautika Eskolak, Poesia erromantikoa.

En este artículo se dan noticias de la vida de Eusebio Maria Azcue (Lekeitio, 1813-1873). Tras documentarse en los archivos, se presentan documentos inéditos al lector y al investigador. Esta labor de documentación se ha llevado a cabo básicamente en el Archivo Foral de Bizkaia y en los Archivos municipales de Bermeo, Mundaka y Lekeitio. Además de dar noticia de una hija desconocida hasta ahora, se dan a conocer aspectos inéditos de la vida privada y profesional de él. El artículo finaliza estudiando la aportación de la poesía de Eusebio Azcue.

Palabras clave: Eusebio Maria Azcue, Biografía, Clases de Náutica, Poesía romántica.

Cet article nous donne des informations sur la vie d'Eusebio Maria Azcue (Lekeitio, 1813-1873). Après des recherches dans les archives, des documents inédits sont présentés ici au lecteur et au chercheur. Ce travail de recherche documentaire a été mené principalement aux Archives Forales de Biscaye et aux Archives municipales de Bermeo, de Mundaka et de Lekeitio. Il parle d'une fille inconnue jusqu'ici et montre des aspects inédits de la vie privée et professionnelle d'Eusebio Maria Azcue. L'article étudie en fin l'apport de la poésie d'Eusebio Azcue.

Mots-clés: Eusebio Maria Azcue, Biographie, Cours de Navigation, Poésie romantique.

Information is provided on the life of the author Eusebio Maria Azcue (Lekeitio, 1813-1873). As a result of archival research, previously unpublished documents are presented to the reader and researcher. The research has been carried out primarily in the Biscay Foral Archives and in the municipal archives of Bermeo, Mundaka and Lekeitio. As well as informing of a daughter whose existence was unknown until now, new information is provided on various aspects of his private and professional life. The article ends with a study of the contribution made by Eusebio Azcue's poetry.

Keywords: Eusebio Maria Azcue, Biography, Navigation classes, Romantic poetry.

Eusebio Maria Azcue edo Eusebio Maria de los Dolores Azcueren (Lekeitio, 1813-1873) bizitzari buruz dakiguna berrikustea, zuzentzea eta osatzea da lan honen helburu nagusia.

Bizkaiko Artxibo Foralean lau dokumentu daude Eusebio Azcueri buruz, eta laurak ardatz gisa hartuta eraman lan hau. Dokumentu gehienak Tribunaletako atalean aurkitzen dira eta, beraz, nahi eta nahi ez, horien bidez pertsonari buruz hartzen den irudia ez da oso atsegina izaten. Lau horietatik bi dira zehazki Tribunaletakoak eta Eusebio Azcuek izan zituen arazoen berri ematen digute.

1. Deustuko Udalak hartzen duen berria 1849an. Eusebio Azcue eta Nautika irakaskuntza

1849. urteko apirilaren 23an Hezkuntza Publikoko Zuzendaritza Orokorak jakinarazten dio Deustuko Udalarari Agustin Urrutiak Eusebio Azcuek beste eskubide duela eta, beraz, gai dela Udaleko Nautika Eskoletan irakasteko.

Dokumentua berria da, eta zerbait esaten du Eusebio Azcueren bizitzari buruz. Ez dakigu nor zen Agustin Urrutia, baina badirudi Azcueren mailak zerbait adierazten zuela. Agian adiskideak ziren Urrutia eta Azcue, eta hark Azcueren esperientzia erabili zuen lanpostua lortzeko, jakina baita Azcuek bere ibilbidean hiru herritan eman zituela Nautika eskolak. Literatura munduan gabiltzanok ez, baina historiagileek, batez ere Gonzalo Duo ikerlariak (2001), emanda zuen datu garrantzitsua, Eusebio Azcuek curriculum bi aurkeztu zituela: bata, 1842. urtean Bermeoko Eskolan lan egiteko eta, bigarrena, hogeitau urte geroago, 1862. urtean, Lekeitioko Nautika Eskolarako eskaria egin zuenean.

1842ko curriculum, Zamudion 1842ko abenduaren 6an sinatua, Bermeoko Artxiboan ikusteko beta izan dugu. Aitorpen horrek datu hauek uzten ditu agerian (Duo, 2001, 88-91, eta BUA-992):

a) Gaztelera ongi menderatzen du: «Conocimientos exactos de Gramática castellana». Matematika-ikasketak ere baditu, kalkulu diferentziala eta

integrala, Bilboko Kontsulatuaren eskolan eginak: «se dedicó á las Matemáticas en el Iltr. Consulado de Bilbao». Ez dira aipatzen Bilboko San Franzisko komentuan egindako latin eta filosofia ikasketak, baina datua Resurreccion Azkue semeak aipatua duenez, ontzat eman beharra dago (PB, 5); dena dela, oker dabil Azkue esaten duenean laster joan zela sendia Zamudiora bizitzera. Azcue Barrundia familiaren seme-alaben bataio tokiak aintzat hartuz gero, 1818an Bakion bizi zen familia eta 1825ean Zamudion, urte horretan bataiatu baitzuten Domingo Bernabé semea eta 1827an, berriaz, Josefa Ygnacia Margarita alaba. Hurrengo urteetan ere izan zituzten seme-alabak: 1830ean eta 1832an. Saiatu gara familia aurkitzen 1827ko Errolda poliziala deiturikoan, baina ez dugu aurkitu ez Zamudion, ez Bilbon, eta ez Lekeition ere. Garai horietan Azcue zenbait gazteren irakaslea izan zen: «en las que tiene también el honor de haber instruido a varios jóvenes».

b) Segundo Olabarria irakaslearekin Nabigatzeko Artea edo Pilotajea ikasi zuen eta bidaien ondoren, «Hirugarren Pilotu» titulua zuen: «Tercer Piloto de la carrera de ambas Américas y de Europa». Horrek esan nahi du itsasoan ibili zela, baina ez du berez adierazten bidaia luzerik egin zuenik, edo hori zuenik ogibidea: «y después de los correspondientes viages en clase de agregado á Pilotos para perfeccionarse en la práctica». Ikasketa bidaiak izan ziren, pilotu izateko ikasketez gainera, praktikak egin behar zirelako. Horrek berez ez du esan nahi itsasoak urratzen ibili zenik.

c) Irakaslea kontratatzekeo deia Bizkaiko Aldizkari edo Buletinean agertu zen 1842ko ekainaren 10ean. Iragarkian, 3.300 erreal kuarto eskaintzen zen soldata moduan irakaslearentzat.

d) Eskariaren ondoren kontratu eskritura gorde da Bermeoko Artxi-boan, eta horretaz Gonzalo Duok ez du ezer zehaztu. Kontratuan garbi adierazten da zein izango diren irakaslearen lanak: kontratua bost urtetarako zen; lana, otsailaren 1etik 1848ko otsaila arte; soldata, 300 dukatekoa; bost jakintzagai irakatsi behar zituen: Aritmetika, Geometria, Trigonometria, Kosmografia eta Pilotajea; ikasketa orduak, hauek: neguan, bederatzietatik hamaika eta erdietara, eta ordu bietatik lauretara; udan, berriaz, zortzietatik hamaika eta erdietara, eta hiruretatik bost eta erdietara; Císcarren eskuliburua zen oinarrizko eta derrigorrezko testua, baina onartu zen metodo la-

burtua erabiltzea; Azcuek hilero eman behar zuen ikasleei buruzko informea; Bermeon jaiotakoek ez zuten ezer ordainduko eta Azcuek ezin zien dirurik eskatu, baina bai, aldiz, kanpokoei; gaixorik egonez gero, ordezkoa Azcuek bilatu eta ordaindu beharko zuen, baina gaixotasuna betiko izan balitz, lanpostua hutsik geratuko zen eta deialdi berria egingo zuen Udalak. Aipatu behar da Udaleko burua Juan Ángel Yradi konstituzionala zela eta Azcue, berriz, karlista ezaguna; hala ere, plaza lortu zuen.

e) Eskolak Bermeoko frantziskotarren komentuan ematen ziren. Beraz, oso erraza izan zen Jose Antonio Uriarteren eta Eusebio Azcueren arteko harremana. Eliza erlijio kulturako gorde zen, baina fraideen etxea Nautika Eskolarako erabili ohi zen. Datu hori oso garrantzitsua da, zeren esan baitezakegu une horretan hasi zuela harremana Jose Antonio Uriarte fraide eta idazlearekin, eta bere poema batzuk 1860tik 1862ra bitartean sinatuak agertzen badira ere, une horretan ekin ziola poesia idazteari. Beraz, orain arte uste zenaren aurka, pixka bat lehenago jarri beharko genuke haren poesia lanaren hasiera, «Pio IX eta Napoleon III» poemetan, adibidez, 1848 eta 1850 artean gertaturiko ekintza historikoak aipatzen ditu. Ondoriozta dezakegu orduantxe hasi zela Eusebio Azcue poesia idazten, gutxi gorabehera 1850. urtearen inguruan, eskuizkribuan jartzen duen 1861. urtera arte, salbuespenekin (Astigarraga, Bijuesca, 1990, 29 eta 15 poema datatuak aipatzeko orduan).

f) Artxiboan badira Azcuek Udalari bidalitako hainbat eskari: adibidez, eskatu zuen eskola kokatzea presondegi izandako aretoan; ludi globo bi hartu izana ere bermatu zuen beste batean.

g) Badirudi 1843. urtean Eusebio Azcue Bermeon bizi zela, han bataiatu baitzuten lehen alaba, Sofia, 1843. urteko abenduan, orain arte inon aipatu ez bada ere. 1849. urtean jaiotako Carolina, berriz, Mundakan bataiatu zuten. Ez dugu aurkitu noiz eta non jaio zen Alfonso Maria semea, baina badirudi 1845. urtean jaio zela Bermeon, Sofia bezala.

Yradik (1983) ikasleei buruzko zenbait berri eman zuen. Adibidez, 1843. urtean 20 ikasle izan zirela diosku, eta gaiak Aritmetika, Geometria, Kosmografia eta Pilotajea zirela. Badakigu, baina, bost gai eskatu zizkiotela Azcueri.

1844. urtean, aurreko urteko zazpi ikasle ziren eta beste 15 berri matrikulatu ziren. Azcuek lehen ikasturtean 21 ikasle aipatu zituen eta, azkena, Gonzalo Duok haren semetzat eman duen Juan Julián izan omen zen. Bada Zamudion jaiotako Juan Francisco Azcue Zalbidegoitia bat, ez Juan Julián, 1820. urtean jaioa eta 1847. urtean Bilbon ezkondu zena. Agian hauxe da ikaslea, 21 urte askotxo izan arren Nautika Eskoletan hasteko, eta Azcueren senidea dela dirudi, zerbait izatekotan, baina ezin da semea izan.

Erabili ohi zuten eskola liburua Gabriel Císcar (1769-1829) tenientearen *Tratado de navegación* zen. Izenburu zehatza, halere, hau zen: *Curso de estudios elementales de marina, compuesta de cuatro partes: aritmética, geometría, cosmografía y pilotaje*. Hartatik Bermeoko Nautika Eskolan jorratzen ziren lau gai nagusiak, baina ikasle guztiek ez zuten hori lantzen, baizik eta metodo laburtu bat.

Autobiografian, edo curriculumean, esaten denez, Eusebio Azcue Bermeoko Eskolako irakaslea zela joan zen Ferrolera –eta datu hau ere berria da– 1843. urteko ekainean, eta orduantxe lortu zuen irakasle titulua:

Habiendo pasado a Ferrol en el mes de junio de 1843 a ser examinado de Maestro, obtuvo en el examen la calificación de sobresaliente (Duo, 2001, 122; LUA).

1843. urteko Errege Agindu batek eskolak emateko moduak aldatu zituen eta Eusebio Azcuek ez zituen betetzen arau berriak. 1846. urtetik aurrera, soilik Ferrolen, Bilbon eta Donostian egindako ikasketak onartzen ziren Nautika irakasle izateko. 1828an jada, Bermeon, Azcueren irakasle izandako Segundo Oلابarriak bazituen arau berriak eskatzen zituen tituluak eta, beraz, 1848tik aurrera bera izan zen Bermeoko Nautika Eskolako irakaslea. Kontratu berria sinatu zen unean, Udalak baldintza berriak eta araudi oso zehatza ezarri zuen, eskolako irakaskuntza egunak, orduak eta eskola lanak aipatuz (Duo, 2001, 91-93).

1848. urtean, bada, Eusebio Azcuek Bermeoko Nautika Eskola utzi egin behar izan zuen eta halaxe heldu zen Mundakako Nautika Eskolara. 1862ko curriculum vitae-ri esker jakin badakigu, Azcue «Caballero condecorado con la Cruz militar de primera clase de San Fernando» zela. Datu horrek adierazpen bi behar ditu. Hain garrantzitsua izan den Gurutze hori ez zuen

aipatu lehen curriculumean, eta egia balitz, horrek adieraziko luke Gerrate Karlistan parte hartze berezia izan zuela, inondik inora ez «behartua», Eusebio Erkiagak adierazi duen moduan.

Bermeoko kontratua bukatu ondoren, Mundakako lehen ikasturtean 42 ikasle izan zituen 1848an. Mundakako Nautika Eskolan irakasle zen Miguel Joaquín Goldaracena justu urtebete lehenago hil zen, 1847an. Horra hor aldaketaren balizko bigarren arrazoi bat.

Mundakako Eskolak hiru urte iraun zituen Gonzalo Duoren ustez. Beraz, 1851. urtean amaitu zuen bere ibilbide ofiziala, baina ez da horrela. Mundakako Udaleko artxiboan badira ondorengo urteetako berriak eta agiriak.

Hiru urteon ondoren, Mundakako Udalak erabaki berriak hartu zituen, zeren irakaskuntza legedia berriro aldatu zen, eta 1851. urte osoan Nautika Eskolaren jarraipena lortzeko asmotan ibili zen. Halaxe, Eskolaren iraupena 1851ko uztailaren 27an berretsi zen:

Se leyó una comunicación del Sr. Gobernador de esta Provincia [...] se ha dignado acceder a la solicitud de este Ayuntamiento y varios otros límites, concediéndole la continuación de la Escuela de Náutica en los términos que lo solicita (MUA, 1851-07-27).

Eusebio Azcuek eskola pribatuak eman zituen Mundakan harik eta Lekeitioko Nautika Eskola sortu zen arte, 1862. urtean. Baina Mundakako Udaleko agirietan besterik ere agertzen da. 1851. urtean Eskolaren iraupena lortu ondoren, bera zen hango irakaslea:

La municipalidad animada de los mismos deseos [irakasleak izendatzeko gogoz] y conviniendo en la urgencia del caso unánimemente nombraron por profesores propietarios a D. Eusebio Azcue maestro de náutica que actualmente explica en esta Anteiglesia y a D. Manuel Sagredo maestro de primeras letras de este pueblo (MUA, 1851-08-05).

Mundakako Nautika Eskolaren funtzionamenduaren berri Gonzalo Duok eman du, eta horretarako Plentziak eskola izateko egin zuen eskari batean oinarritu da, bertan Mundakakoaren egituraren deskribapena egiten baita. Maisu bi ziren: bata, maisu elementala, eta 2.000 erreal irabazten zi-

tuen; bigarrenak, ordea, eta hori Azcue zela pentsa dezakegu, lehen urtean Aritmetika eta Aljebra irakasten zituen, bigarren mailan Geometria, Trigonometria eta Marrazki geografikoa, eta hirugarrenean Fisika, Kosmografia, Pilotajea eta Marrazki hidrografikoa.

Mundakako Nautika Eskolaz badira zenbait berri txiki Mundakako Udal agiritan: zer zegoen eskolan («existen los globos y esferas compradas para la última [Nautika Eskolarako]» MUA, 1852-01-25); zer behar zuten («Se compre el encerado que falta en náutica» MUA, 1852-02-01).

Baina laster arazoak ospindu egin ziren eta Udalaren eta Azcueren arteko iskanbilaren berri ematen dute agiriak:

a) Dirudienez, urte horretako otsailean Azcuek eskari batzuk gogor bidali zituen udalera:

En vista de los términos poco comedidos y falta de respeto que se ve en dichas comunicaciones por el maestro D. Eusebio María de Azcue, unánimemente aprobaron cuanto ha dispuesto la comisión y ordenó que de todo se de cuenta a la superioridad a los fines oportunos (MUA, 1852-02-15).

b) Udalak soldata barik utzi zituen maisuak:

Y se dice sea copia de las remitidas, excluyendo (sic) de él [urteko aurrekontutik] los cinco mil reales de los maestros de náutica (MUA, 1852-03-07).

c) Udalak zalantzan jarri zuen maisuen gaitasuna eskola horiek emateari zegokionez:

Se aprobaron los presupuestos de 1853 con la condición de que si los maestros de náutica de esta puebla no estaban revestidos de título suficiente para explicar las materias que se han encargado, se excluya del indicado presupuesto el sueldo de estos (MUA, 1852-03-14).

d) Badirudi Azcuek eskola partikularrak emateko Udalak eraturiko gelak erabili zituela, nahiz ez dagoen garbi bera ala Sagredo zen erabiltzen zituena:

Se dio cuenta de las diligencias practicadas con el maestro de náutica sobre que este no ocupe el local con lecciones particulares (MUA, 1852-05-09). Se dio cuenta del oficio del Sr. Gobernador acerca de que el maestro de náutica no ocupe el local con lecciones particulares (MUA, 1852-07-04).

e) Udalak zor berezia eskatu zion Eusebio Azcueri, urtean irabazten zuen herena baino gehiagokoa:

Se dio cuenta del oficio [...] que le han pasado los maestros pidiendo que se les pague el sueldo devengado en el último curso, y enterados, decretaron: que se les pague desde luego lo que piden, pero descontando a D. Eusebio María Azcue los mil cien r. que debe a la Anteglesia desde primero de setiembre de 1.848, y las retribuciones que ha cobrado de los matriculados forasteros como perteneciendo al común (MUA, 1852-10-31).

1852. urtean Nautika Eskola lekuz aldatu zen. Nesken ikasgelan eman ziren eskolak, udaletxearen barnean, eta azarotik aurrera, ganbara egokitu zuten zeregin horretarako (MUA, 1852-07-04/ 1852-07-24). Laster, zalan-tza sortu zen herrikoez eta kanpokoek berdindatu behar zuten ala ez, eta garbi ikusi zen araudi berria beharrezkoa zela (MUA, 1852-12-03). 1854. urtean Udalak arazo larriak zituen maisuen soldatak ordaintzeko, eta herriko aberatsen laguntza eskatu zuen (1854-07-09).

1854. urteko irailean, Udalak garbi zuen ordu arteko maisuek ez zutela behar bezalako titulaziorik eskolak emateko eta, ondorioz, Nautika Eskolaren itxiera aurreikusi zuen:

Decretaron que se abra la matrícula para el próximo mes, anunciándose desde luego la vacante de maestros para su provisión en personas aptas (MUA, 1854-07-18). Se reunieron con el fin de fijar un pie (sic) a los maestros de náutica y poderse con ella sacar la oposición las plazas (MUA, 1854-09-20).

Urte horretako urrian, Udalak kontuan hartu zituen Eusebio Azcueren eta Sagredoren dimisioak:

Se pasó a discutir los oficios dimisivos de los maestros de esta Escuela de Náutica D. Eusebio María de Azcue y D. Manuel Sagredo,

y enterados los aceptaron ordenando hagan entrega de los efectos que haya en las cátedras que hayan desempeñado, y que en vista de tal renuncia se suspenda el próximo curso (MUA, 1854-10-02).

1857. urtean, Udaleko agiriak zera adierazten dute, ikasgelan eskola partikularrak ematen zirela, baina berez ez dela eskolarik Mundakan:

Pueda darse en el que está dando sus lecciones el maestro de náutica y puesto que esta escuela no existe ya, unánimemente acordaron que en el término de 48 horas quede libre el referido local (MUA, 1857-03-02).

Horrenbeste istilu eta iskanbila izan ondoren, ez da arraroa Eusebio Azcuek Mundakatik alde egiteko gogoia izatea. Horrenbestez, Lekeitioko Eskola martxan jarri zenean, hara jo zuen. Lekeitioko Nautika Eskola Jose Javier Uribarren eta bere iloba Jose Luis Abaroa lekeitiarrek jarri zuten, eta hasieratik oso ospetsua izan zen. Pilotaje katedrara aurkeztu zuen bere burua Eusebio Azcuek. Gainera, Xabier Altzibarrek jakin duenez, 12.000 errealekoa zen soldata, Mundakan baino lau aldiz handiagoa. Lehen ikasurtean 64 ikaslek eman zuten izena ikasketak han burutzeko (Duo, 2001, 80). Pilotu izateko Eskola Ofiziala izendatu zuten, eta Bilboko Institutuko Zuzendaria zen azterketa buru. Berarekin batera, eskolako irakasle bi batzen ziren eta Gerrate Karlista piztu arte, Eusebio Azcue mahaiko izan genuen lan horretan. Gonzalo Duok aipatzen du gerrate ostean ere Azcue bera izan zela mahaiko, baina Eusebio Erkiagaren iritziz haren semea, Alfonso Maria.

Después de la guerra siguió Azcue [...] Las actas del curso 1882-1883 están firmadas por un tribunal presidido por Juan Acordagoicoechea, siendo vocales Azcue e Ibarra (2001, 81).

Izan ere, Eusebio Maria Azcue 1873. urtean hil zen.

2. Azcue Mundakako Udalaren kontra. 1856. Azcueren ideologia

Bizkaiko Artxibo Foral nagusian aurkitu dugun bigarren agiria Azcuek Bizkaiko Aldundiari bidalitako salaketa bat da. 1856. urteko abuztuaren

hemeretzi gutun bat bidali zion Bizkaiko Aldundiari, hautesleen zerrenda bat agertu zela-eta, bere iritziz hauteskondeetan iruzur egiteko arriskua zegoelakoan:

Ha aparecido en la puerta de la Iglesia Parroquial una lista de electores para las próxima renovación de municipalidad, lista que solamente comprende ciento sesenta y nueve nombres, algunos de difuntos: este número de electores corresponde según el artículo treinta y uno de la ley á una población de doscientos y quince vecinos.

Esta Anteiglesia según la estadística, que hace muchos años no se ha renovado, tuvo trescientos cincuenta vecinos; pero actualmente su población pasa de setecientos vecinos [...]

El Ayuntamiento por ligereza o mala fé ha contravenido á la ley; esta contravención puede ser causa de amaños de pandillage (sic), origen de la ruina de los pueblos (BFA, K 200380/122).

Hain zuzen ere, 1857. urteko otsailean Udala berritu, eta Jose Fradua izendatu zuten alkate. Ikusi dugu Azcueren eta Udalaren arteko harreman deserosoa 1851. urtetik zetorrela, baina dirudienez ika-mika ez zen gozatu eta Eusebio Azcueren ideologia karlistak gogor jotzen zuen Udal konstituzionalaren aurka. Gainera, agian, arrazoia izango zuen, zeren, historiagileen arabera, Mundakak une hartan 2.250 biztanle zituen, gaur baino dezente gehiago.

Eusebio Azcueren ideologia karlista nabaria da. Izena ere karlista tradiziokoa da, Eusebio Maria gisa agertzen da bataio agirian (1813), baina lehenengo ezkontza agirian «de los Dolores» gehitzen du (1843) (Astigarraga; Bijuesca, 1990, 13). Izen hori karlistek jarri ohi zuten, Karlos VII.aren alabaren oroigarri gisa. Beraz, badirudi bere gogoz egin zuela aldaketa, kontuan harturik Lehen Gerrate Karlistaren bukaera hurbil zegoela oraindik. Bigarren ezkontza agirian (1857) eta heriotza agirian berriro «de los Dolores» (Astigarra; Bijuesca, 1990, 547-551), baina ez beste inon. Dena dela, hala-xe jarri zion bere alaba bati ere: Aurora Maria de los Dolores (1860).

Bere hainbat olerkitan ere joera tradizionalista nabaria da. Bada olerki bat garbi-garbi agertzen duena haren joera erlijioari eta tradizioari lotua:

«Pio IX eta Napoleon III» (EV, 219-227). Hain zuzen ere, Napoleon III. aren aurka egindako testua dugu eta, zentzu zabalean, Vatikanoko Estatua- ren aldekoa. Ezaguna denez, Aita Santuaren aurkako joera hori 1848. ur- tean hasi zen, eta 1848-1851. urteen buruan agertu. «Bardintasuna» (EV, 343-346) edo «Libertadian arguitasuna» (EV, 180-184) poemetan, libera- lismoaren zenbait ezaugarri kritikatzan ditu eta «Anchinarik ona» (EV, 228-235) poeman aspaldiko denboren nostalgia erakusten badu ere, «Gui- zaldi onetaco deungac» poemak (EV, 401-406) garaiko gizartearen kritika zorrotza dakar.

Gaurko girotik begiratua, Eusebio Azcueren poesiaren ideologia ez da oso abegikorra egiten, andrearen irudia oso barregarri eman ohi duelako maiz, eta, gainera, haiei buruzko iritzia iraingarria delako sarritan.

3. Epaiketa zibilak: 1851 eta 1857. Bizitza pribatua

Eusebio Azcueren bizitza pribatuaz dokumentu bi aurkitu ditugu Bizkai- ko Artxibo Foralean. 1851. urtean gertatu zen lehen epaiketan (Busturia 0488/047), bera zen salaketa jarri zuena Migel Elordiren aurka, horrek sa- matik heldu ziolako («le echó mano al pescuezo»), Azcueren ustez motibo- rik gabe. Ondoren azaltzen da, Nautika eskola ematen ari zela, neskatotxo batzuek atea itxi ziotela eta Azcuek eskolatik irten eta bati ipurdiko bat eman ziola («le dio un azote sobre la ropa/capa?»). Neskato hori, hain zuzen ere, Elordiren alaba zen. Salaketaren ondoren, Elordi zigortu egin zuten: «un día de arresto».

1857. urteko apirilean gertatu zen bigarren epaiketan (Busturia 0489/028), aldiz, Eusebio Maria zen salatua eta Gabriel de Echevarria sala- tzailea. Echevarriaren esanetan, Azcuek 1.027 erreal zor zizkion haren emazteari, Maria Paula Lezamizeri, Azcueren seme-alabei bularra eman zie- lako («latancia (sic) [...] ha dado á los hijos del demandado Conrado y Sol»). Azcuek erantzun zuen egia zela bi urtez eman ziola titia Maria Paulak Conrado-ri, baina ez zituela biak osatu, haurdun geratu zelako, eta egia zela Sol-i hamasei hilabetez eman ziola, baina Paulak gauza asko eraman zituela euren etxetik, eta horregatik prest zegoela akordio batera heltzeko. Zorra

kitatzeko, maiatzaren hasieran 200 erreal emango zizkion Echevarriari eta 80 hilaren bukaeran, eta beste horrenbeste hurrengo hilabeteetan zorra oso-rik ordaindu arte.

Ikusten denez, epaiketa bi horiek ez dute garrantzi handirik, baina Eusebio Azcueren nortasuna azaltzeko balio dute. Lehenak, agian, Eusebio Erkiagak bere ontasunean poetaz idatzi zuen irudia lausotzeko balio digu. Behintzat, haserre eta gogor agertzen zaigu bere bizitzako pasadizo horretan. Bigarren dokumentuak, baina, zerbait gehiago diosku. Alde batetik, Eusebio Azcuk diruarekin zituen arazoak berri ematen digu. Ez da lehenengo aldia zorretan ikusten dugula gure poeta. Mundakako Udalak berarekin zuen zorra eskatu zion poetari, gorago ikusi dugun bezala. Soldata aldetik ere ez zebilen diruz ongi hornitua Eusebio Azcuk. Bermeoko Nautika Eskolan 3.300 erreal urtero irabazten zituen. Mundakako Eskolako irakasleen soldataz hitz egiten denean, dokumentuetan 5.000 edo 4.000 erreal aipatzen dira, baina badirudi Sagredo maisuak 2.000 kobratzen zituela; beraz, Azcukentzat 3.000 edo 2.000 erreal izango ziren urtero. Horri gehitu behar zaio ikasketa partikularrekin lortzen zuena eta herriz kanpoko ikasleei kobratzen zitzaiena, ohitura zen moduan Nautika Eskoletan, hau da, udalerrikoentzat doan zen eskola, baina kanpotarrei kobratzeko joera zegoen Bermeon. Mundakan ere horrela gertatu ohi zen, inoiz Udalak zalantza izan bazuen ere jarrera horren gainean. Kontuan hartu beharko litzateke Bermeoko Eskolako soldata 4.950 erreal zela Azcuk utzi zuen urtean. Beraz, soldataren aldetik galdu egin zuen Azcuk Mundakara etorrira.

Beste alde batetik, alargunaren minak agertzen ditu. Eusebio Azcueren lehen emaztea, Laureana Ocerin, 1856ko azaroaren 23an hil zen. Laureana, Bilbao abizenarekin bataiatu zuten, eta hori ere lehen aldiz ematen den datua da, 1820ko uztailaren 5ean. Aita ezagunik ez zuenez, Bilbao abizena eta amaren abizena, Ocerin, erabili zituen. Bost seme-alaba izan zituzten Eusebiok eta Laureanak, eta hau ere datu berria da, orain arte lau zirela uste baitzen: Sofia, Bermeon bataiatua 1843ko abenduan (Bermeo, 1843-Zamudio 1846), Alfonso Maria (Bermeo, 1845-1894), Carolina (1849), Conrado (1853-1870) eta Sol (1855-12-19, bigarren abizena Bilbao jarri zioten bataiatu zutenean, bigarrena aldatuta, alegia, eta ama hil baino ia urtebete

lehenago jaio zen. Horregatik, 1857ko apirilean egindako epaiketan aipatzen den hamasei hilabeteko epea).

Jakina da bigarren ezkontzan Mari Carmen Aberasturi hartu zuela emaztetzat. Emakume hori alarguna zen. Bere lehen senarra, Tomas Aguirre, 1856ko maiatzean hil zen (1835-1856). Baina ezkontza horretan badira datu bi deigarriak. Lehendabizi, ezkonduen adina: 1857ko ekainaren 3an ezkontzen direnean, Eusebio Azcuek 44 urte ditu eta 1835. urtean jaiotako Mari Carmen Aberasturik 22. Bigarren datua ere jakina da, biak ziren alargunak, Mari Carmen 1856ko maiatzean alargundu zen eta Eusebio urte bereko azaroan. 1857ko ekainean ezkondu ziren eta beren lehen alaba, Julia, 1857ko urriaren 21ean jaio zen. Aberasturi haurdun ezkondu zen, beraz.

Ezaguna da baita ere elkarrekin zortzi seme-alaba izan zituztela, bi, dirudenez oso gazterik hilak: Julia (1857-1874), Aurora Maria de los Dolores (1860), Jesus Maria del Carmen (1862) Mundakan jaioak; eta Lekeition, Resurreccion de Jesus Maria de las Nieves, euskal ikerlari handia (1864), Maria Luz (1867, urte berean hila), Diana Maria de la Paz (1868), Heliodoro Maria Antonio Pedro Pascual (1870-1872) eta Julia (1873-1874), aitaren heriotzaren urtean jaioa. Aitaren 13 seme-alabetatik lau goiz hil ziren.

4. Eusebio Azcueren poesiaz

Bizitzako min horiek izan zuten agerpenik bere obran? Ez da Eusebio Azcue nitasunaren poeta, nahiz eta lehen pertsona noizbehinka agertu bere obran. Adibide ederra da, Eusebio Azcueren pathos erromantikoaz hitz egiteko «Euskaldun bat Buenos Ayres aldian» (EV, 148-159) poema. Poema horretan nitasun bi agertzen dira, Eusebio Azcuerekin lotu dezakegun lehenena, eta Buenos Airesetik idazten duen pertsonaiarena, bestea. Eusebio Azcuerekin identifika dezakegun ahotsa narratiboa da guztiz:

«Buenos Ayres aldeti
Artu dot carta bat:
Vertsoan imiñteko
Gurarijha daukat» (EV, 148)

Buenos Airesetik gutuna idazten duenak, ordea, bere bizitzaren zorigaiztoa azaltzen du. Pertsonaiak betetzen ditu ezaugarri erromantikoak, baina zorigaiztoa, tristezia, ametsa, negarra... ez datoz bat egilearen bizitzarekin.

Beste adibide bat ere badago. Poetaren nitasunarekin lotu dezakegun lehen pertsonaren erabilerak poemaren marko nagusia eratzen du, «Santo Domingoco Islaren Españolara biurreriari» (EV, 455-462):

«Etorri naz Bilboruntz
Algortaco aldetic,
Ibaizabal ganian
Daguan bidetic» (EV, 455).

Eta orduan entzuten du poetaren irudiak Nereiden batzar bat eta hauek, berriro lehen pertsona erabiliz, Santo Domingotik datorren Nereida batek bere ahizpei gertaturikoaren berri ematen die. Agian «Adina» bezalako poemaren baten agertzen du Eusebio Azcuek joera erromantikoa; bestela, narraitibotasunak eta alegoria joerak hartzen dute haren poesia.

Bere lehen editore izandako Manterolaren hitzak irakurriz gero, ez da dudarik asmatu egin zuela bere iritzietan:

El señor Azcue [...] ha cultivado más o menos todos los géneros de la poesía, y en su precioso volumen se encuentran al lado de algunas composiciones religiosas, llenas de sentimiento y que dan á conocer sus arraigadas creencias católicas, otras muchas de género satírico, llenas de gracia y de intención; numerosos epigramas [...], varias fábulas, originales unas, traducidas otras, y diferentes composiciones morales y de costumbres (*Parnasorako Bidea*, 7).

Eta beste iritzi molde batean:

Y así, si en *Mundaca-ko arraiñ saltzaillac* [...] y otras muchas de la misma índole, se vé al poeta popular asimilándose al pueblo en cuyo contacto vivía, pintar en cuadros, sencillos pero de verdadero carácter y adecuado colorido, tipos del país, fiestas, costumbres, usos y aun abusos, tratando á veces de corregir estos últimos de presentar otras como modelos dignos de imitación prácticas que van cayendo en desuso y describiendo y fotografiando siempre con hábil pincel, tiempos, hombres y cosas (*Parnasorako Bidea*, 11).

Genero nahasketa hori bera izan daiteke erromantizismoaren ezaugarri bakanetarikoa. Baina, nire ustez, Eusebio Azcueren poesia lotu beharko litzateke garaiko poesia burges eta neurri batean zaharkituarekin. Estimatzen ditut haren ohitura-poemak, Manterolak hain zuzen deskribaturikoak, eta haren poesia politikoaz luze hitz egiteko modua ere badugu. Baina ezin dut kendu gogotik ez dagoela haren bizitzako une krudelen aipamen biografikorik. Poesia narratiboa maite du Eusebio Azcuek, edo ideologikoa, edo deskribapenean oinarriturikoa. Horregatik, bera presente egon arren, ez dago lirika handirik haren lanean, sentimenduak aipatzen badira ere.

Gehienez, aipatu beharko nuke baduela poema bat ezkontza desorekatuen aurka, adinez desberdin diren senar-emazteen aurka. Eta gai hori bere bizitzarekin loturik dago. Baina hori ere gai topikoa da neoklasizismoan ere (Moratínen *El sí de las niñas* gogoratzea baino ez dago), eta horretan ere molde literarioak gaina hartzen dio zentzu autobiografikoari.

Artxibategiak

BUA. Bermeoko Udal Artxiboa

Bizkaiko Artxibo Forala

Bizkaiko Eliza Historiaren Artxiboa

LUA. Lekeitioko Udal Artxiboa

MUA. Mundakako Udal Artxiboa

Bibliografia

AZCUE, Eusebio Maria, 1990, *Euskarazko vertsoak*. Asier Astigarraga eta Josu Bijuescaren edizioa. Bilbo: Labayru Ikastegia-BBK Fundazioa.

ASTIGARRAGA, Asier; BIJUESCA, Josu, 1990, «[Sarrera]» in Azcue, Eusebio Maria, *Euskarazko vertsoak*. Bilbo: Labayru Ikastegia-BBK Fundazioa, 13-44.

AZKUE, Resurrección, 1979 [1896], «Arrgibidea» in Azkue, Eusebio, *Parnasorako Bidea*. Donostia: Ed. Hordago. (Jat. ed.: Bilbo: Astuitar J. Bilbo).

DUO, Gonzalo, 2001, *Las escuelas de Náutica de Bizkaia, Gipuzkoa y Laburdi. Siglos XVI-XX. Análisis histórico documental*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritza.

ERKIAGA, Eusebio, 1961, «Bizkaiko Olerkari bat: Eusebio Maria Dolores Azkue Barrundia (Lekeitio, 1813-1873)», *Oleri*, 1 (1961) 67-79.

<andima.armiarma.com/oler/oler09/oler0941.htm>.

KORTAZAR, Jon, 1987, «Eusebio Azkueren poesiagintza» in Uriarte, José Antonio, 1987, *Poesia Bascongada. Dialecto vizcaino*. Jon Kortazar eta Miren Billelabeitiaren edizioa. Bizkaiko Foru Aldundia, 219-234.

Lan hau Gonzalo DUOren, Jon KORTAZAR BILLELABEITIAREN eta Kepa ORMAE-TXEAREN laguntzarekin idatzi da.